

‘Vi har en indre fæstning her’

Ideen om det private sind i den politiske debat under Elizabeth den Første, Westminster (1558-1603)

Af ph.d.-stipendiat, MA, MPhil Anni Haahr Henriksen

Tirsdag den 3. april 2018 begyndte jeg som ph.d.-studerende ved Centre for Privacy Studies under Afdeling for Kirkehistorie på Teologisk Fakultet. Jeg var blandt de første rekrutter på centeret, og det var en stor omvæltning at komme fra Nørresundby Gymnasium, hvor jeg havde undervist, siden jeg i sensommeren 2017 var kommet hjem fra at have studeret en MPhil i middelalder- og renessancelitteratur i Cambridge. På denne tid i foråret 2018 var PRIVACY-gangen endnu ikke fyldt, men fakultetet rundt om summede af liv. Uden for PRIVACY søgte jeg mine nye omgivelser på teologi, og her så jeg et sammentømret studie, hvor de studerende havde et misundelsesværdigt studiemiljø med plads til både fordybelse og sjov, og jeg så en ligeværdig og tillidsfuld interaktion mellem studerende og undervisere, som jeg i min egen undervisning dette semester på Institut for Engelsk har gjort mit bedste for at overføre. Blandt mine første rekognosceringsture blev jeg også pinligt bevidst om betydelige huller i mit danske ordforråd: Dogmatik, eksegeese, systema-

tisk teologi og økumene. Denne uvidenhed er kun til nød blevet udbedret, og jeg må indrømme, at jeg stadig kæmper lidt med at forstå præcis, hvad systematisk teologi er. Derfor er det også heldigt, at jeg stadig har to år tilbage af min ph.d.-tid på teologi.

Centre for Privacy Studies – stedsbaseret, interdisciplinær grundforskning

Mit ph.d.-projekt ved Centre for Privacy Studies er affødt af tre af de metodologiske strategier, der udgør centerets værktøjskasse og sigte: Kernefagligheder, tesen om det private som ret og risiko og stedsbaseret grundforskning. Centret søger at undersøge og kortlægge udviklingen af måder, hvorpå det private bestemmes og moduleres i lovgivning, arkitektur, religion og samfundsideer i Nordeuropa i tidlig moderne tid. I mit ph.d.-projekt undersøger jeg aspekter af det private i rets- og idéhistoriske kilder. En af de teser, som centeret arbejder ud fra, er, at det private er et tveægget koncept: Det er en kvalitet, som man som

individ vil beskytte, samt en kvalitet, som samfundet vil beskytte for dens borgere. Samtidig er det private også en risiko – et rum, hvor offentligheden ikke kan trænge ind. Forholdet mellem borger og stat er på denne måde indgroet i privathedens dikotomi. Centeret arbejder ud fra elleve udvalgte cases, der er geografisk og kronologisk afgrænsede. Mit ph.d.-projekt er forankret i Westminster-casen, som dækker over byen Westminster og Elizabeth den Førstes regeringstid fra 1558 til 1603. I min forskning undersøger jeg idéen om det private sind – om sindet som et privat rum, der ikke må invaderes, og også om sindet som et potentielt farligt indre rum, der kan være havn for samfundsundergravende aktiviteter.

Westminster (1558-1603)

Kun elleve år efter at Henry den Ottende døde, overtog Elizabeth den Første den engelske trone i 1558. Elizabeth var den tredje monark til at bestige tronen efter sin fars død. På kun elleve år havde Edvard den Sjette nået at regere i protestantismens navn i seks år, Mary Tudor regeret i katolicismens navn i fem år, og i 1558 vender Elizabeth den religiøse bølge igen og proklamerer sig som protestantisk monark. De religiøse tumulter begyndte ikke ved Henry den Ottendes død, men ved hans brud med paven i Rom. Bruddet betød, at Henry kunne lade sig skille fra den spanske Katrine af Aragonien og i stedet gifte sig med den engelske Anne Boleyn, mor til Elizabeth den Første. Henry stoppede ikke her, men fortsatte med at gifte sig. En gammel engelsk huskeremse opsummerer i korte træk hans dronningers skæbner: Divorced, beheaded, died; divorced, be-

headed, survived. Kort sagt, monarker faldt som fluer, og religion vendte, som vinden blæste. Det var intet under, at den engelske befolkning var forvirrede. Hvor længe ville Elizabeth den Første kunne blive siddende på tronen? Ville man nu åbent kunne bekende sin protestantiske tro, eller lå katolikkerne stadig på lur? Og omvendt, skulle man nu skjule sin katolske tro som under Henry den Ottende og Edvard den Sjette? Skulle man konvertere, eller skulle man gå i åbent oprør mod den protestantiske dronning? Elizabeth den Første overtog et splittet folk, som gennem skiftende monarker og statsreligioner havde mistet tillid til hinanden og til monarkiets stabilitet. Det er i denne kedel af mistro og usikkerhed, at jeg afsøger ideen omkring det private sind: Ideen om, at tanken er fri, at sindet er et indre sikkert privat sted, en indre fæstning, hvor ens private religiøse overbevisning kan dyrkes, hvor ens private holdninger til konge og fædreland kan ytres uden fare for at blive overhørt eller sladret om. Men også ideen om, at sindet er et dække for problematiske og potentielt samfundsundergravende tanker og idéer. Jeg undersøger forholdet mellem staten og borgerne ved at spørge, hvilken retorik der bliver brugt i politiske skrifter – fra statsudsendte prædikener, love og juridiske diskussioner, bekendtgørelser og retspraksis til politiske pamfletter og afhandlinger om statsmagten. Netop skrifter, som giver forskningen en idé om sindet, om tanker, om individet i staten og statens beføjelser overfor individet.

Homilier og prædikener:

En af de kilder, jeg arbejder med, er de Edvardianske og Elizabethanske homi-

lier. Homilierne er prædikener udsendt fra Westminster til samtlige sognekirker i landet. Idéen var i store træk at sørge for en ensartethed i prædikenerne på tværs af sogne og præster, men prædikenerne agerede også som en art talerør for staten. Her er prædikenerne om civil ulydighed specielt interessante, fordi de taler om et ømtåleligt emne – forræderi – og fordi Edvard og Elizabeth hver især udsendte en prædiken om netop dette emne. Edwards homilier var trykt i 1547 og indeholdt tolv homilier, hvoraf den tiende handlede om civil ulydighed. Da Elizabeth kom til trone, lod hun Edwards homilier genoptrykke og genudsende til sognekirkerne. I 1563 udgav Elizabeth sin egen samling af homilier. Samlingen indeholdt tyve homilier, alle med emner, der ikke overlappede med de Edvardianske homilier. Denne udgave blev genoptrykt i 1570. Men i 1571, kun et år efter genoptrykningen af de originale tyve homilier, blev en enogtyvende homilie med titlen ‘Homily Agaynst Disobedience & Wilful Rebellion’ føjet til. Den enogtyvende homilie var på hele tooghalvfjerds sider og var delt op i seks dele. Det vil sige, at de stakkels kirkegængere måtte lægge øre til seks ugers prædiken i træk om farerne ved ulydighed. Til sammenligning var Edwards homilie om ulydighed kun seksten sider lang.

Der er mange forskelle mellem de to homilier, men den forskel, som interesserer mig mest, er, hvordan de definerer forræderi. I Edwards prædiken bliver civil ulydighed og forræderi udelukkende beskrevet som udvortes handlinger af kropslig og verbal karakter, men i Elizabeths homilie er fokuset anderledes udvidet fra det rent udvortes til også at

inkludere det indvendige: “we may soone knowe (good people) how heinous offence the trecherie of rebellion is, if we call to remembrance the heavie wrath and dreadful indignation of almyghtie God against such subiectes as do onely but inwardly grudge, mutter, and murmur against their govenours, though their inward treason so privilie hatched in their breastes, come not to open declaration of their doynge” (John Jewel, *The Second Tome of Homilees of Such Matters as Were Promised, and Intituled in the Former Part of Homilees. Set out by the Auctoritie of the Queenes Maiestie: And to Be Read in Euery Parishe Church Agreeably*, Early English Books, 1475-1640 / 216:07 (Imprinted at London: In Poules Churchyarde, by Richarde Iugge, and Iohn Cawood, printers to the Queenes Maiestie, 1571) pp. 583–84.)

Hvordan retsfølges indvendig ulydighed?

I april 1570 underskriver pave Pius den Femte et dekret, der fritager alle katolske engelske borgere fra princippet om civil lydighed, det vil sige princippet om, at man som kristen skal følge de love og herskere, der nu engang er i det land, man lever i. Dette princip er bedst kendt fra Mattæusevangeliet “Så giv kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er!” (Matt. 22,21). Ved at fritage katolske engelske borgere fra denne pligt, fjerner paven enhver undskyldning for at lyde dronningens ret og love. Herudover gør paven det også klart, at enhver katolik, der bliver ved med at følge Elizabeth, vil blive ekskommunikeret. Dette dekret gør med ét slag samtlige katolske undersåtter til potentielle fjender i statens øjne. Men

hvordan ser man forskel på loyale og illoyale borgere? Og hvordan forhindrer man de illoyale i at tage skridtet fra tanke til handling? Homilien fra 1571 lancerer en retorik omkring sindet som et suspect *locus* for samfundsundergravende aktivitet. Mine undersøgelser viser indtil videre, at denne skærpelse kun intensiveres i de to følgende årtier, og i 1588, året efter henrettelsen af Mary Queen of Scots, hyldes Elizabeth den Første i John Cases Aristoteleskommentar *Sphaera Civitatis* som landets ultimative forsvarer “You puissant queen disarm contentious minds and rebellious thoughts”. England havde i samme år besejret den spanske armada, men i Cases værk hyldes Elizabeth ikke

for sine udvortes sejre over ydre fjender, men for sine sejre over borgeres indvendige ulydighed. Den skærpede retorik og fokus på indvendig ulydighed er interessant i lys af den omkringliggende politiske situation, men den rejser også rent praktiske spørgsmål omkring Elizabeths retssystem. Hvordan retsforfølger man tanker, hvordan åbner man det private sind, og hvem har jurisdiktionen til at retsforfølge indvendig ulydighed? Det er spørgsmål som disse, jeg forfølger i det videre arbejde med min afhandling om det private sind i den politiske debat under Elizabeth den Første, Westminster (1558-1603).

Pantheism and the Problem of Nature. From Eriugena to Emerson

Æresdoktorforelæsning ved professor, Dr. Willemien Otten, Chicago University

Tid: Torsdag den 7. november 2019 kl. 11.15-12.00

Sted: Det Teologiske Fakultet, Kierkegaard Auditoriet (9A.0.01),

Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Det Teologiske Fakultet

Se alle fakultetets åbne arrangementer på teol.ku.dk.

Eventuelle ændringer annonceres også her.